

धर्मरत्न ब्रह्माचार्य सुरत श्री महाविहार

DH-36

॥ श्रीगणेशाय नमः ॥
स्व.यी
 ॥ स्वधरादीनामिदमेतत् ॥

ॐ नमस्तारायै॥ ॥ नत्वार्यतारां जगदर्थसारां धर्माकराध्येषणा
या समासात्॥ बालार्कसंस्तव्यकरो मिटीकां स्फुटमहं श्रीजिनर
क्षितः कृती॥ १ ॥ प्रभूतविदेषकृताशनान्नः स्फुरच्छिखादग्धमु
त्वेन हंत॥ खलत्वया तत्सुखदाममेयं टीकानदूष्या त्वयि वैषमेजलिः
॥ २ ॥ तत्र नुतौ उषो घातमादौ प्रस्तूयते॥ इह कोशमीरविषये बोधिस

ॐ नमो भगवते वासुदेवाय
गुरुः
वालाकर्तृलोकताम्

୧

त्वदेशीयो मुनीन्द्रप्रवचना कृपापारावारीणपारीदोमहाकरुणाप्रगुणी
कृतहृदयात्मा सर्वज्ञ मित्रो नाम भिक्षुरभवत् ॥ सविंतामणिरिवार्थि
नां यथा मिलिषितार्थसंपादनादात्तत्वेन जगति विख्यातः त्वयमेव त्व
मर्थजातमर्थिभ्यो विसृज्य वीवरपात्रविभवो देशान्तरं व्रजन् वज्रमुकु
टस्य राज्ञो विषयमुपगमत् ॥ तत्र राजर्जरीकृतं परित्यक्तपरिजनं द्विज

五

सु. टी.
सकथमन्त्रोपनिषद्

२

मेकमधन्यप्रशयतासकथाप्रसंगेनैवंविधवार्धकोपिकगंतव्यं त्वयेति
कृपया पृष्टं सन्नाह ॥ ससुतापरिनयनार्थमपितु सर्वज्ञ मित्रस्य भिक्षो
रंतिकं ॥ अयं स्वविभवजातमर्थिभ्यो विभज्य समिक्षु देशांतरंगत इ
ति किं न श्रुतमित्युक्तौ वा द्रव्यमुनिः सुचिरमभिनिःश्वस्य निश्चेष्ट इव
सुहृत्तमवातिष्ठत् ॥ ततस्तमेवंविधं सकलानामनुशोचयंतमा लोका

गुरुः
उक्तमप्युक्तं

२

हं सर्वज्ञ मित्र इति समाश्वासयन्नुवाच ॥ मेवमधीरो भवाहं ते सर्वमभि
मतं संपादयिष्यामीत्युक्ता तमादाय वज्रमुकुटस्य नृपतेरंतिकं सुव
र्णानुसमीकृत्य स्वशरीरं विक्रीय तन्मूल्यं तस्मै प्रदायानुनीय प्रस्थाप्य
राजपुरतो वस्थितः ॥ तस्मिंश्च समये तत्पराज्ञो यथोक्तविधित्रलक्षण
मपुरुषैकशतकर्त्तितमस्तकोपरित्नानादभिमतं स्येत्स्यतीत्युपदिष्टं के

सू. १२२: १०५
 स. १
 भग. कां. दि. शी. क. ८ किं

३

नापितवाक्यं महता कालेन यत्नतोऽन्विष्य सुवर्णा समतुलमेकोनशतं पु
 रुषाणां क्रीतमाहते ॥ अनेनैकेन शतपरिपूर्णमतः कर्त्तितमस्तको परि
 त्नानं करिष्यामीति मिधायैतन्तन्मधेन येत्यादिशतित्मा ॥ तदादिष्टभ
 तेन तथैव संपादितं पश्चात्तमेकमवलोक्य सर्व एव तेव ध्य पुरुषाः प्रात
 र्मृता वयमित्युच्चैराक्रंदन्तसाक्षमित्युभयमुपस्थितौ मुण्ड इत्यारदन्तौ वो

जनको ॥ १

सू. १२२: १०५
 गुरु
 दिकुतं भवेयं

३

धिसत्वेनाभिहिताः ॥ कस्मादेवमधीरतां पूर्वमेवं ज्ञात्वेव किमात्मवि
 त्ना इति नानतिक्रान्तरात्समाप्त्वात्य महाकरुणा द्रयादशावावलोक्य
 मातरं विहाय नास्तिकश्चिदेष्टामन्यो निस्तारोपाय इति निश्चित्य संय
 तीभूय स सर्वज्ञ मित्रो भगवती मार्या तारांस्तोतुमारुचयान् ॥ ततः ४
 कः कतिपयं नंतरं भगवती स्वयमागत्य यक् कर्त्तव्यमादिश्य सुविनिर्

श्लोका १

था १

श्रीगणेशाय नमः

५

श्राव्यदामणिश्रीसंपत्संपर्करागानतिविररवितालककव्यकृमकी
॥ वालोभिनवोदितोयोः कः सूर्यस्तस्यालोकोरुणावभासस्तदनाम्ना
आरक्ताः प्रवराणामुक्तुषानां सुराणामिंद्रादिदेवतानां शिरसु मस्त
केषु ये चारवो अतिरुविशश्च दाम्णार्थेऽशित्वा विन्यस्त रत्नानि तेषां
श्रीः संपत् शोभासमृद्धिस्तस्याः संपर्कमौलनं तेन योगो लोहित्यं

श्रीगणेशाय नमः

६

तेनानतिविरं अत्यल्पकालं रवितानिर्मितालककस्य यावकस्य व्यक्ता अ
तिस्युपाभक्तिर्विविन्नचयनाय यो लो अनेनैतदुक्तं भवति हे मातस्व
मेवापस्वरण्ये तारिणी वा तो मा मया पत्यति तमुद्धर्तुमर्हसीति कवेरभि
प्रायः ॥ १ ॥ ॥ कथं मापत्यति तदुत्प्रेह ॥ उत्प्रेह इत्यादि ॥ क्षतन
यन इव चक्षुर्विहीन इव हे मातस्त्वां भगवती श्रये संश्रयामि ॥ किं विष्टं

तत्रा २

शि १

देवादीनां २

नतयो १ तादृशीं

स. टी

पापहन्त्री पापानि उरितातिहन्ति तेषु यतीति किं भूतः परगतिगमनः
परेषां रोगादिलेशानां धीनायाः विषयतया सुगमनं यस्य त्वेह
इत्येभूतोऽप्यालोकाशानिवद्धः ॥ कथं भूतः परेभ्यो व्योमि चंद्रा कलक्ष्मी
॥ अहमेवेव भूतो नेन कथं नालोकयामीति कृत्वा याः लोकाय वि
नायाशाः भिलाषस्तत्र निवद्धो नियतलग्नो यः स तथा परेभ्यस्त्वहुता

शरि

श्रुत्वा
उरुः
७

कारिभ्यः श्रुत्वा भूयो वारं वारं समाकर्ण्य चंद्रा कयोरिव लक्ष्मी त्वहुता
संपदं ॥ कथं न सखी त्वया ह ॥ दुर्लभ्यो दुःखं वंद्यो विनिपति
ततनुः ॥ दुःखमेवाति दुःसहत्वा दहिरनलः दुःखेनाति कष्टेन लंघयितुं
न शक्यं इति दुर्लभ्यस्तत्र विनिपतितो निमग्नस्तनुः शरी
रं यस्य स तथा ॥ दुष्टो भगो ज्ञानं यस्य स दुर्भगो दुर्बुद्धिर्भाग्यरहित इत्यर्थः

सू.टी

८

किं गच्छामीति कृत्वा कांदिशी को भयदुतः ॥ पुनः कीदृशः किं किं मूढः
करोमीत्यसकृदपि कृतारं भवेयर्थं विन्नः ॥ मूढं च कार्येन भिन्नः सन्
किं किं करोमीति किं किं माचरामीत्यनेनाकारेणासकृदपि कृतो विहि
तोय आरंभ उद्योगस्तस्य वैयर्थ्येन नैवेत्येन विन्नः ॥ लिष्ट उद्विग्न
इत्यर्थः ॥ क्षतनयनोपेतदिशेषां यथासंभवं योजनीयां इष्टं भूतोप

५२

गुरुः
८

यामी २

हं कथं नानु कस्या इति भावः ॥ २ ॥ ॥ कृपा सामर्थ्याभावात् कथ
मेनु कं यत्तया शं कया ह ॥ सर्वस्मिन्निति ॥ ननु हे भगवति तव तावत् क
रुणा कृपानिर्विशेषं परमित्रोदासीनसाधारणं यथास्यात्तथा स
र्वस्मिन् सत्त्वमार्गे अखिललोकवर्त्मनि प्रवृत्ता सती नैकदेशनिष्ठा
अतस्तन्मध्ये सत्त्ववर्त्माभ्यंतरे तद्गृहेण तेषां सत्त्वानां संग्रहेण मादृश

स. टी

९

स्यापि सद्धिधस्यापि ग्रहणमवश्यं नियमेनोपगतमायातं न केवलं स
कलजगदसाधारणैकहणौवतव किंतु सामर्थ्यं यदितीयं शक्तिरभ्येके
वानन्यगामीनी कीदृशं सकलजघदद्यध्यातं तीगमां भुवि वंसकलस्या
विलस्य जगतस्त्रिभुवस्य ~~स~~ द्यं कलुषं तदेव ध्यातं वाढं तमस्तं त्रिमं
भुवि वंसकलमिव अतो नन्यसाधारणयोः कलुषा सामर्थ्ययोः द्य
मरु १ न २ य २

वि

सिमासु १२ म. व. ११
गुरुः ११

मां ३

तं २

मानयोरपि दुःखे वाहंतथापि तिनतवाचमपराधः किंतु प्रतपति धि
गहो दुष्कृतं दुर्विदग्धं ममेव पूर्वजन्मार्जितं दुष्कृतं दुर्विदग्धं दुष्ट
य रिषा कं पी उयति सत्ता पयतीति धिगहो कष्टमाश्चर्यं ॥ अनेनात्मा
नो मंदभाग्यमावेदितमिति भावः ॥ ३ ॥ ॥ पुनरपि तदर्थं गर्भा
मात्मनो निंदामावेदयन्नाह ॥ धिग्धिगित्यादि ॥ हे भगवति भवती सर्व

त्व २

स. १

१०

लोकैकधात्रीसर्वेयंतर्लीकंधातुस्थितंयेलोकाजनालेषामे
कामदितीयांधात्रीपरिपालिकांतांताथीकृत्यापिशरणीकृत्याये
श्वर्येणाश्रित्याप्यनाथमशरणामितिकृत्वामंदभाग्यमूल्यपुण्यंमां
धिधिगितिनिंदाभिधानं॥नकेवलमेवंदिवसकरत्परवेरुफदीप्ति
स्तयापूरिमितजगदन्तर्नमस्तुतिकयाप्रयोजनोऽनपगतोन्धका
ष १ नो शर १

३६

१०

रोयस्यतं॥दिवसकरत्पेवहककांतिर्यस्याःसातथा॥एवंभूतयापिप
त्रिष्वर्षयाज्ञानतमित्तोत्सारिकयाप्यवितयाज्ञानांधकारंकिंचहे
मवत्याःसुरसरितःकलकच्छेतीरप्रांते॥कीदृशेहिमस्यतुषारस्य
यासैकलशिलावत्शिलातद्वच्छीतलेसर्वकेशापहारिणितत्र
निषलमपि नृष्यंतपिपासाकुलंउपगतपिपासं॥नृषार्त्तमित्यर्थः

सू.टी

११

अथवा हेमवत्यास्तवाभवाद्याः सकलसत्वाशेषभयविनाशिकायाः
कलकच्छमनुकलभूम्यैकदेशे तृष्णाक्रांतं कलमनुकलमुच्यते ॥ ए
कदेशेन समुदायोगम्यत इति न्यायाद्यथ सत्यभामा इति पुनः की
दृशं रत्नानां दीपे जलांतर्मुण्डिमयस्थलभूभागे या प्रतोली रथ्या त
स्यां विपुलमणिगुहै बगृहं वेश्मभित्तं र्भे स्थितमपि दरिद्रमर्थरहि

शतः

११

तमपि ३

न २

न २

६४

रहितं ॥ अथवा बुद्धादिरत्ना नां दीपो भवन्मयोरत्नवर्तितात्तत्र
या प्रतोली मोक्षद्वारं तस्याः विपुलमणिगुहा सहस्रमुखस्यार्नस्य वगेहंत
र्भे तद्वत्तः स्थिदरिद्रं रत्नभूत्या ॥ महाकरुणा सम्यन्नाया अथ
भाग्यापराधात्तवाहं विषय इति भावः ॥ ५ ॥ ॥ स्वदोषोद्भावनाया
जेन कथं मां परिभाषसे इत्याशं कथा ॥ माता पीत्यादि ॥ हे परमक्षांति

ख २

३२

करुणा २

सू. टी.
१२

संपन्नेष्विन्नोरप्यधिकतरात्वं कथं मातापि पुत्रे तनये स्तन्यहेतोर्दुग्ध
निमित्तं बहुधा विरुद्धा क्रंदति वेदमायाति विषादमुपैति जनको
प्यसत्प्रार्थना सप्ततो संभविनो ब्रह्म नो याया आस्तासु प्रमुक्तः प्रति
दिवसं प्रति प्रेरितः सन् क्रोधं ध्वने कोपमुदहति त्वं तु भवती पुनर
प्यतिल्लेहेता सर्वेभ्यो परिमितजनेभ्योऽभ्यर्थिता सती अर्थान्न यथा

गुरुः
१२

यथाभिलखितवस्तूनि विसृज्य सिपरित्यज्य सिकथं विसृज्य सीत्या
शंकाह ॥ त्रैलोक्यानां त्रैधातुकान्तर्वर्तिनां सत्त्वानां वांछाया विपुलं
महत्फलं यस्याः सा चासौ महाकल्पवृक्षस्योन्नमवांछातरो रग्रवल्ली
वसातथा ॥ प्रधानमंजरीवत्वमित्यर्थः ॥ अतस्ते तव वदान्याया महा
करुणा दीकृतहृदयाः का विदिक्रियाः त्यक्तमप्यन्यथा त्वं विकार
या १

सू.टी

१४

:पुरुषपरिभवाः॥पुरुषोतिनिष्ठुरःपरिभवतिरत्कारोयेषुतेतथा॥व
द्विद्विमुपयांतियावत्तावदेतत्पर्यंतमेवानुकम्पामहाकरुणाकेषां
स्यक्तबुद्ध्यानेसुगतमहावर्त्मनिप्रणिधिर्वेधिविन्नमुत्पाद्यनिविल
त्रिजगदुद्धरणीयउद्योगःप्रस्थानचित्रस्तत्रधत्तानिहिताबुद्धिःप्रज्ञाये
स्तेषां॥स्तेनैतदुक्तंयावद्यावद्भवतुःत्वद्विज्ञावद्भवविधानांपरार्थप

गुरुः

१४

रायणानांमहाकरुणाविवर्द्धतेइत्यतो नमामुपेक्षितुमर्हसीतिभावः
॥ ६ ॥देव्याःस्वदुःखमावेद्यापिकदासिद्धिर्दत्तमादेव -- वदलंवावेद्यो
पेक्षतइत्यालोच्यपुनस्फुक्कारयन्नाह॥इत्युच्चैरित्यादिः॥हेजननिअन्यो
प्यदःप्राभुःप्रार्थतोपीत्यनेनप्रायुक्ताभिलाषप्रकारेणोच्चैरधिकतरमू
र्द्धवाहोनदतिदुर्द्धमुपरिवाहूभुजौयस्यतस्मिन्नुत्क्षिप्तमुवेविरुवतिज

सू. १

१५

नेकथं आक्रंदनादयथाभवतीति क्रियाविशेषाणां॥ आउच्चैः क्रंदेन भ
यविललप्रलापेन नादोत्पुञ्चनिर्यत्र न दनेतमेव पुष्पातिनुतिपदव्या
जंनुतेः पदं शब्दवाक्यं वा तन्मिच्छाउपेक्षामवज्ञामवहेलां जनयितुमु
त्पादयितुं नार्हति नोचितकारी भवति॥ किंपुनश्चात्माश्चर्याभिधानम
तिशयेनेत्यर्थः॥ दशदिगलोकधात्ववस्थितनिविलजनानि दुःखा

गुरुः

१५

नलपरित्राणकारणाधेषणपरायणाः तिवारणा यकरुणा गुणारम
णीयांत करुणात्वमीदृशीमाता॥ किंच त्वत्तः पश्यं परेषां त्वत्तो भवत्या
ः सकाशात् परेषां त्वद्भक्तिपरायणामन्येषामभिमतविभवप्रार्थनाः
प्राप्तुकामाः पश्यन्तव लोकयन्भूयस्तरमतिशयेनाहं दह्ये प्रज्वलितो
भवामि. अभिमता अभिलविता ये विभवा लौकिकलौकोत्तराश्रियस्ते

सू. टी
१६

षां प्रार्थनायां वाः। प्राप्तः सिद्धः काम इच्छायाः सत्ताः केन संतता ज्वरेणा स
ततं निरंतरं यो न मनसि ज्वरो तेन तेन अरति भुवा अरतेर सुखाद्भवत्य
यते यत्तेना सह्येना तिडः सह्येना। सकल जन मनोभिलाष संवादि काव्या
क्रंदत्यपि मयितुं यसीति धिदैवमित्यभिप्रायः॥ ७॥ ॥ अधर्मिकं वामां
कलयसीति शं क्यारु॥ पापीत्यादि॥ पापीयसि भवति कस्मात्किम

पुरुः
१६

वि
र्थत्व निर्वर्णनीयमाहात्म्यं मम प्रापकारिणो भक्तिः श्रद्धेया प
रः परिवर्तनीयत्वादिरूपामहती सातिरेका सता वर्द्धते वृद्धिस्तये
ति न ह्यनुपचितं कुशलमूलस्य त्वच्चरितोभिप्रसादोऽतो नुमीयते नाह
मपुण्यवान्॥ अपरं च। त्वमेव परमेकाद्वितीया कलुषे धनदहनात्ति
कायापमपहरसि त्फारयसि रुठा दलात्॥ कया श्रुत्यानुत्याया कर्णने

सू. टी

१७

नस्मत्प्राप्तिः पुनः पुनर्मनसि भावना तथा पिनापितारे विसंज्ञो घोष
तो नापि सकलजनानामेविलतीव्रकलुषशैलाशानित्वे महमपि नाति
मंदपुण्य इत्यर्थे मयि त्यक्तव्या व्यापारभारा तदसि मयि कथं त्यक्त उक्ति
व्यापारस्य भवदुःखोद्धरणलक्षणा भारो गुरुत्वं यथासा तथा च चरराश
रगोपि मयि कथं कस्माद्देतो रसि तदसि तत्कथं तां तथा कथं सत्य वा

गुरुः

१७

दिनित्कृदोव्ययस्तस्मादर्थे तस्मादभिधायता -- तथ्यमवितथं कथां
कथ्य वचनं यस्यासा उक्तमप्यर्थमर्थान्तरन्यासेन न शो तयन्नाह ॥ पथ्यं
ग्लाने परिष्यत्यपि म्रियमानेपि रोगिणि पथ्यमौषधं विपुलकृपो महाद
याद्रमनाभिषकवैद्यकिं रुरुधीति किं निवारयति नैवेत्यर्थः ॥ एतेनैत
उक्तं रागादि रोगसंकुले उश्चिकित्सतन्वामृतलक्षणां पथ्यं दातुमर्हसि

सू. टी

१८

भावः ॥ ८ ॥ ॥ अथ तंत्रतया भगवती यदकमलाराधनवकाशप्रका
शयन् प्रागुक्तं कार्याणि विधाना वैयर्थ्यं च विज्ञापयन्नाह ॥ मायेत्यादि
ः ॥ युष्माद्यादाग्रपूजां तव चरणासरोजसपय्याक्षणा मधिनलभेमनाग
पिनसादयामि ॥ कुतः स्वदोषैस्तत्कालं क्रमाच्च बाह्यमानः । त्वेरात्मी
ये दोषैरपराधैः समकालं यथा येन वा युज्यमानः कीदृशो हं अनेकसा

गुरुः

१८

धारणांशः अनेकेषां बहूनां साधारणतुल्यां शोभां गोयस्य सत
था कश्चिद्वैमथ्यं करमश्च वीहरोष्ट्रवर्किं स्वरूपैः ॥ मायाविद्या
मद्वकाशात्सरविति मत्सरस्तस्य भावो मात्सर्यं माया तु कामलता
लक्षणा मानश्चित्तसमुन्नतिः सच विधिरुवप्रभृतयः प्रकारे येषां ते ॥
अधमैर्वराकैः प्रज्ञादधिमात्रत्वात् ॥ यत्र दर्थे यद्यस्मादित्यर्थमहम्

सू-टी

१९

रप्रेषोऽताविशेषादेष्टाकार्यणदीनाक्षरपदरचनाएषात्त्वदुःखावि
 करणरूपाकृपणास्यवकस्यातिउच्चगतिस्त्यभावः कार्यणं तस्माद्दी
 नमतिकातरपुरुषमक्षरं येषु तेषां पदानां रचनाग्रंथमाममावंध
 कामापथ्यस्यान्नदर्थं विशेषात्पुनः पुनर्विज्ञापयामि। तिव्यक्तशेष
 :॥ अबंधो निष्फलकामो भिलाषो यत्र सा तथा विशेषादतिशये

७५:

१९

नफलवतीयथास्यान्नदिति वा योज्यामा - - केशारिस्तं निर्जित्य
 त्वत्पादारविंदारधनैकपरो यथास्यान्नदिधिहीत्याशयः॥ ९॥ ॥
 त्वदुःखमायदासीप्रभावातिशयद्वारेण भगवतीस्तु वन्नादावष्ट
 महाभयापहरण इति अष्टश्लोकेनाह॥ कल्यांतेति॥ हे देवित्वदभि
 नुतिपरैरुत्तीर्यतेवेः॥ महासमुद्रात्पारमासायते सयस्तक्षणादेव

सू.टी

२०

स्वच्छंदं अपराधीनं यथा स्यान्न चाभिमतः सर्वतो नुतिरेव पराप्रधाना येषां
तैर्भिन्ना विदीर्णानौकानरि र्येषां तैः ॥ मज्जिस्तलं प्रविशद्भिः कीदृशैः स
करुणो न हृदयद्राविणाः तिदानेन यदुदितं तेन यस्मात्क्रंदस्तमुपलब्धनि
तिनये निष्पदा श्रेयाभूत्या इव संदामृता वयं सर्वे इत्यनुष्ठीता हयेतैः ॥
किंभूतान् कल्यांतः प्रलयस्तत्रोद्घातः समुत्थित इव यो वातः समीरराते

गुरुः

२०

न भ्रमितानि आवर्तीकृतानि जलानि तेषां ये चलंतः समुद्रच्छंतो लोलाः
कंपमाना उन्नामावनामीभूताः कल्लोलात्तरंगा लेषां हे लया विलासे
नयः संक्षोभो विह्वलता तस्मादुक्षिप्र उलंघिता यो वेलात यमन्यादा
भूमिलत्र विकट चटस्फोटो भीमनादाः स एव मोह प्रीतिः ॥ १० ॥
तोच्चैः शयेन प्रहसनसि वयस्य तस्मात् वददित्यनुकरणा ध्वनिः ॥ १० ॥

स. १
२१

जलमभिधायोनिमाह॥ धूमेत्यादिः॥ हेपरपरित्राणापरायणोत्वय्यावद
प्रणामांजलिपुटमुकुटाश्रियंते॥ क्षणो न संततं ते त्वरयापरित्रायत
इतियावत्कैः प्रोद्यतीनां प्रकर्षेणोर्वय्यावदप्रणामांजलिपुटमुकुटा
द्रवतीनां विद्युतां यो विलासः क्रीडाते नोज्जलाः अवभासयंतो ये मेघा जल
मुवलेषां जवेरतिवेगे त्वयिमावर्तयावदः प्रणामांजलिपुटमेवमुकुटकि

उरुः
२१

रीटमुकुटोयैस्ते॥ गङ्गदेनाद्यर्क्षसरेणोद्गीताः मिहितायां वामां निल्लरे
येति प्रार्थनायैस्ते पुनः किंभूताः धूमाणां भ्रांतं भ्रमणां यत्र देवाभ्राणि ज
लदास्तेषां गर्भः संधिसंघट्टनं तस्मादुद्भवः प्राडर्भावोगगने न भलस्य
यस्य गृहस्य तस्योत्संगे क्रोडेरिगतत्तरंगं तोये स्फुलिगाश्रितैः कणास्ते स्फु
रंत्यशैतिलतो लहलहायेत्योयाज्वालाः शिखास्ताभिः करलोतिभीषणो

स.टी

२२

योज्वलनोनलत्तेन जवेन निशताभ्यंतरपरिभ्रमतायत्रवेश्मनितत्रश
यायां विश्रांताः सुखासीना ये ते तथा इह क्तास्य पूर्वनिघातः ॥ गतग्रामो
भूत्यो यथा ॥ ११ ॥ ॥ करिणां निगदितुमाह ॥ दानां भक्ष्यादिः ॥ हे दुर्गे
नारिणि त्वामनुस्मृत्य मृत्युं प्रत्यावष्टे भवती हृदिविभाष्य मरणां प्रतिक्षि
पति दंतां तोदशनाग्रं सख उज्जुंग मुन्नतं दोलातलं प्रेतो त्वरूपं हिंदोले

गुरुः

२२

तिप्रसिद्धं तत्र तुलितो मानी कृता तनुः शरीरं यस्य स तथा ॥ कीदृशः पृथु
शिखरो विपुला चलमस्तक इव शिरो र्थान्नस्यैव दंतिनः कुंभस्य लंतस्य
कोटिरग्रं सैव कोटौ गस्थानमिव तत्रोपविष्टो निषसो य स तथा ॥ प्रहृष्टो
त्यानेदितः स नृकस्य दिपस्य करिणः किंभूतस्य दानां भोमदजलं तेन पूर्य
मानः संभूयमानः उभयकटः सद्यो तरगंडस्य लंत सख कटकागिरेरधोभू

स.टी
२३

रिवातिविल्लीर्णात्वात्त्रालंविनांलोलानांभ्रमराणांयामालावक्ति
स्तस्याहंकारोमंजुगुंजध्वनिलेनाह्वयमानासंमुखीक्रियमानायेप्र
तिगजाविषक्षदंतिनलैर्जनिनोउत्पादितोदेषस्ववह्निसलोयस्यत
स्या॥१२॥ ॥चौरानभिधातुमाह॥प्रौढेत्यादिः॥हेअभयप्रदेतेतवता
रेप्रतारेत्यभिधानंदसूत्यास्यनिमुक्ते॥चौरानभृत्यत्वेनियोजसि॥की
य

गुरुः
२३

दशभ्रियाधामःनिविलसम्यदामालयः॥पुनःकीदृशःचिंतासंक
ल्पःसैवलेखनीश्रालेख्यकाष्ठीतयाविन्नेनायासेनस्फुटमतिव्यक्तं
निविलंविन्यस्तंयदंयत्रतथा॥किंविशिष्टान्भृकुटिःपरंभीषणाये
वैर्ललाटसंकोचस्तयासहवर्त्ततेकुटिलेभेगुरेयेभ्रवौ॥ताभ्यांकदा
क्षेणोक्षितंतिर्यग्वलितेनालोकितंययोत्तेतथातादृशेअक्षेवक्ष

स.टी

२४

षीयेषां तान् कीदृशान् कराग्रग्रहेण सुविनिष्पीडनेन विलसंतः सकंम
जलायमानो येऽसि स्फोटकाद्वद्गतास्तैः स्फोटोति प्रोढो द्योर्हंकारो ये
षां तान् कस्याभूत्याटव्यां भूत्या निर्जनायाटवी कांतारंतस्या किंभूता
यां प्रोढो यैः प्राप्तप्रहारोऽतिनिष्ठुरकुंतायास्तैरेन प्रहृता येन रास्तेषां शि
रस्तुकपोलेषु याः भूरवज्ञयः भूलयज्ञयस्तामितासां वोत्सवो संगलेह

गुहः

२४

या

र्षो वायस्यां यन्न वातस्यां ॥ १३ ॥ ॥ सिंहं कुथयेतु माहावज्रेत्यादिः ॥ हे स
कलजनवत्सले मगरिपुत्रस्य न्नावृत्यति स्मृताः करिणः पशवो वा तेषां रि
पुः सिंहस्य मभयमावहन्नावृत्यया -- द्यारा दूरं यत्तायं ते कुतस्त्वय्ये
वोचितमनु रूपैरचितं निष्पादितं यत्तोत्रं तेन दिग्धो विलिप्तोर्थो यस्या
सा तथा एवं विधायां वाचोवचनादर्थानुसृष्टस्येति कीदृशः तीक्ष्णं

सू. टी
२५

दंष्ट्रयोत्कटं भीषणमास्यं मुखं सस्य सतथा ॥ उपशुद्धे क्रुच्चनरोषं कु
र्वन् आपितुः आपतितुमिच्छुः ॥ किंभूतः ॥ वज्रवत्क्रूरप्रहरणानि
प्रवरणानि तीक्ष्णानि तत्त्वानां मुखानि अग्रभासात्तेरुतवाना उत्की
र्णमन्त्रानामिभानां कुंभिनां कुंभाः शिरोदेशास्तेषु श्योतंति सुवन्ति
स्वाद्राणि घनानि यानि अस्त्राणि रुधिराणि ते ध्वंताः प्रक्षालिताः

उरुः
२५

स्फुटविकटमत्यंतभीषणायाः सद्यः केशरात्तामिः संकरत्वं ध
स्य धमतेः संधिरंतरालं यस्याः सतथा ॥ १४ ॥ ॥ फणितं वक्रमा
रु ॥ धूमेत्यादिः ॥ हे विपद्गतजनो दीक्षणे परे त्वत्परात्मा भूयः पुनर्वि
भूतिं संपदं धत्ते विभक्तीति संबंधः ॥ त्वय्येव परं केवलं आत्मा यस्य सत
था कीदृशः तव गुणानां लघिमादीनां गणानां संख्या तत्र तत्परस्तन्निष्ठ

स.टी
२६

॥ कीदृशं मित्रं लीनां हर्षोद्भूतं हिरेफानां यामाया तस्या बलयो वेष्टनं
यस्याः कुवलयस्रजः नीलोत्पलमालायाः तेव विभूषा लंकारो य
स्यात्तां ॥ एवं विधां सगेव विभूषा तस्या विभूषो भता मिति समस्तं वा
पदं भगवती प्रभावात्सरुवो वरंगतस्तथा विधो जात इति भावः ॥ पा
पादधर्मा संभूया सा य के धूमाना मावर्तः परिसंडलं यत्रांधकारे तश्च

गुरुः
२६

कृतिराकारो यस्य विकृतस्य भयानकस्य फणिनः सर्पस्य स्फारोति म
हान्फुत्कारपूरस्फूर्तकृतसमूहस्तस्य यो व्यापारः क्रियातेन व्यात्रं य
दक्रमास्यं तत्र स्फुरंत्यौ लहयमाने गुर्व्यो गुरुतरे येरसने जिहते एवो
रज्जवो वरत्ना तन्मयो एव कीनाशस्य कृतांतस्य पाशा इव पाशा तैः
॥ १५ ॥ बंधनमभिधातुमाह ॥ भृष्टभूमेद इत्यादिः ॥ ह्ये शेष बंधविधं

सू.टी
२७

सिनियः पुमान्मायाया रुद्धे दार्यतारायां चरणा मेव शरणां त्राणां तस्य भा
वस्तत्रासां त्रिग्वंधूदितोपि त्रिगधाः प्रेमादीकृतमनसो ये वंधवो
मित्राणि ते रुक्मिणोपि सत्यरूपवत्सन्तामनुभूतां व्यापदं विपत्तिं उ
रंतां उः सहोऽन्यो वसानं यस्यास्तां सद्यस्तक्षणादेव त्यजति प्रतिक्षि
पति हरी करोतीत्यर्थः ॥ कीदृशो भर्तुः प्रभो भूमे दोर्भृकुटिभ्रवोर्धुगु

गुरुः
२७

रतां तस्माद्गीता ललता उद्गराः प्रसिद्धाः कटके यमे दारा जधान्या
प्रेष्य वीरास्ते राक्षसा उच्चैर्निष्पीश्यामीता उः क्षिता इतस्तती क
ता केशा यस्तथा किंभूतः चंचल इतस्ततः परिभवंतो शवा य
वा वहकाः बहुवर्णिनो ये वेता दा सातेषां यडा कटं रटितं असह्य
प्रलयितं तेन कटुग्रंथिली व्रवंधो येषु पाशेषु ते रूपगूढः स वद्धः

सू.टी
२८

सतथाक्षतउमुक्षानृपिपासाताभ्यांक्षामःशुष्कश्रोष्ठाभ्यांसह
कंठोयस्यततथा॥१६॥ ॥रक्षोभिधातुमाहा॥मायेत्यादिः॥हेम
हाप्रभावेरक्षांसिरक्षसाश्रप्रधृष्याःशत्रुभिरनभिगम्यारक्षामाव
हंति॥विदधतिकस्यतवतंत्राणितारणवादीनितेषूदायउत्तोल
नीयायेमंत्रालेषांस्मृत्यास्मरणेनहृतानुरितानिपोपानियस्यत

गुहः
२८

स्यकीदृशानिप्रेतानांशवानांउत्वातीरन्नतंत्रीणिवयोअन्नगुणैनिव
हृत्तेनविरचितानिर्मितास्वगमात्तायेत्तानिमाययाछमनानिर्मितानि
मनुष्यमवीरवीभत्सादिरूपादीनांकर्मक्रमःकरणास्यपरिघाटितेनक
तंनिष्पादितंविहृतमतिरोद्गमनेकरंगविषयंतैयथं प्रसाधनं तदे
वमिथ्यारूपेष्वलीकाकारेषु तेषांयस्मादभोदर्पस्तस्यानुपांरुतुचि

सू.टी

२९

तानियानिप्रहरणानिशस्त्राणि तेषां किरणा इवरेण प्रभातो ये शुभरा
ण्यतिभीषणानियानितानितथा ॥ १७ ॥ ॥ अथ महाभयापराजितं
रसं भ्रामविजयसामर्थ्यवक्तुमाह ॥ गर्जदित्यादिः ॥ हे संग्रामात्तारिणि
त्वदन्तोत्साहपुष्टिसन्नेकवीरः पितृभिः ॥ एकोऽसहयौ यो वीरः स त्वया
दत्तापि तां उत्साहत्योच्चमनसा त्वदीर्यस्य पुष्टिः घोषणं वृद्धिर्यस्य

गुहः

२९

सतथा प्रसमं हठादरिमहोरियो भूमिं संचरयति कीदृशः रुद्धः
सर्वतो वेष्टितः कैर्दिषद्भिः शत्रुभिर्विदिषद्भिर्विदेषमावहद्भिः किं
भूतैः प्रवृत्तानि अत्युद्विक्तानि भुजानां वृत्तानि शक्तयो येषां ते कृतं
ग्रामकाले संग्रामस्य वप्रावृष्टारूपयति गर्जत नदन्तो ये भूमिनामे
घातेषां मिव भूतयोऽत्राकारा येषां त्रिमदानां त्रिगणमलिनदि

सू.टी

३०

यानांतेषांयामदनद्योदानलिर्जिरापत्तासुवद्वासंतग्यायाधारात्ता
भिरंधकारोदुरालोकोत्पन्नतस्मिन्किंभूतेविपदिवद्योतायमानःप्र
काशयन्प्रहरणामत्ताणांकिरणोयत्रतस्मिन्निष्पतंतोवाणानांव
र्षावृष्टयोयत्र तत्रएतेनैतदुक्तसंग्रामांगनसंगताअपित्वत्प्रसादा
त्रिलरंतीतिभावः॥१८॥ ॥महाव्याधिशान्तनशक्तिमाह॥पापे

गुरुः

३०

त्यादिः॥हेवाह्याभ्यंतरव्याधिव्यथितहृदयानामहोषधेयुष्मात्यादो
पसेवातवपदकमलसपर्याप्तिःसेवागदवरगुटिकानविद्यतेगदो
रोमोयतो नरगुटिकायासातथासर्वतेजावहारीरसायनमित्यर्थः॥
तत्रयोभ्यासात्तेरंतर्येणसेवनंतत्रभक्त्याश्रद्धयाएवमेतन्नान्यर्थस्या
त्मनाप्रसक्ताःसंतग्यायेतेतथाजायंतेनवीतन्ननःप्रादुर्भवंतिकीदृ

सू.टी

३१

शः। जातरूपं अक्षयकां वनां तत्प्रतिनिधि तत्सदृशं वपुर्येषां ते पुण्डरी
कमं भोजं तदक्षयक्षर्येषां ते पूर्वकीदृशा पापानामावरणमावरत्त
त्रयोनुवंधीः। तुगमो नैरंतर्यणा शक्तिते नोदताः प्रकुपिता ये गदा महा
व्याधयः तेभ्यो विगतनिष्ठतया सृतिपूयां श्रंडुर्गधि पक्षशोणिता क्रूर
धिरस्तेन विश्राणि अस्वगंधीनियानि त्वस्यां सानि तेष्वा सक्तानि वदया

गुरुः

३१

नायः शिरानाडी ब्रह्मा निवाता सांमुख कुहरेषु वदनविवरेषु चलंतः स्यं
दनो जंतो जंतवस्तु उजावाः क्रिमयस्तैर्जग्या निखादिता निवविष्कृता तं
गानियेषां ते तथा ॥ एवं विधमहा व्याधिप्रस्ता अपित्वत्यदाराधतमहोषधा
दिव्यकांतयो भवंतीत्याहृतं ॥ १९ ॥ ॥ सर्वशास्त्रकलाभिज्ञाज्ञान
प्रभावमाह ॥ विश्रांतेत्यादिः ॥ हे प्रतिहृतप्रवावविभवे त्वद्रक्तिशक्त्या

सू.टी

३२

सोपिससवपुहृषोवादिनांविपन्नानामन्यतीर्थात्रान्यराजन्यसिंहासना
निरुहत्यादिद्यगृहाति त्वयेवयाभक्तिरभिप्रसादस्तस्याःशक्त्यासामर्थ
नोक्ततनपसभेराजसदसिनपाणांसभानपसभामितिराजादित्वाददं
ताकिंकृत्यवागीश्वरत्वंप्राप्यवाचामैश्वर्यमासायकीदृशंसर्वेएवाले
काराअशेषारूपकोपमादयस्तेषांविभवेनशोभासंपदासमुदितंसम्य

गुरुः

३२

गुह्यितंयत्रथा॥अथवासर्वालंकारभूषयाविभवेनचोत्तमलक्ष्म्यासमु
ज्वलंपूर्वयस्यान्नायमैक्षंश्रोत्रपात्रेताविश्रांतंअन्नायोगुरुपारंपर्येणोप
देशेवा॥ससवभिक्षारुत्वाजैक्षंकर्णाकांशेनसंस्थितंगुरुभिरुपाध्यायप्र
भतिभिरुपहृतमुपढोकिंतम्।यश्चयसवमूकतामववनीयतामभ्यु
पेतोगतोऽभ्युपेतीतिवापाठः॥कुतः॥अतमेवधननिधिरिवरक्षणी

स.टी

३३

यत्वात्रेन विरहो विद्धेदस्तस्मा कविउषांपण्डितानांगोष्ठेषु सभासु सततं
कंभवति अत्यंतमूर्खा अपित्वदालोकनात्महविदांशो भवंतीति मतिः
॥२०॥ ॥ अत्यंतदुःखितजनसंपत्तिदानशक्तिमाह ॥ भूशयेति ॥ हे अ
शरणाजनत्राणा वृद्धासरो त्वामाराध्वां वीधने अथ वश्यतु योगमावह
न कीदृशी वरयुवति मिरुत्तमनायिका भिवहदिभयश्चापरत्तेन स्मेर

गुरुः

३३

ईषडसितवदना चार्वा मनोजायातां पुनः किंभूतां द्विपानां मत्तकुंजरा
णां दशनैर्घनाह्लासक्रमैभिरकंपत्वासां द्रावपातां उद्धतमण्डलीकृत्या
रोप्य पितमेकद्वितीयमात्रयतुं रत्नोज्ज्वलविविन्नछंदपत्ततां यः पूर्वमे
वमासीनभूरेव शय्यातल्यं तस्या धूलिभिः संस्काररेणुभिर्धूमोऽति
मलिनीयसतथा ॥ किंभूतः कटितयां नितं वप्रदेशेयः कर्पणेत्तरदस

स.टी
३४

नंततोद्यादितमव्यक्तीकृतमंगदेहावयवायस्यसतथा॥पुनःकीदृशो
यूकानांदेहोद्भूतोकोदनीनामायुषिजीवितानिप्रपिंसन्विदूषय॥अ
तएवधनंनिधिरिवरक्षणीयत्वात्तेनविरहोन्कर्षरेषांपुरतो गृह्य
तः॥कर्षरेभमभांडितत्वणिततर्पणाधीतर्पणमात्मनःप्राणाधारणा
र्थयायनाःतत्प्राप्तमभ्रंतदेवार्थःप्रयोजनंयस्यास्तीतिसतथा॥इ

उहः
३४

त्वंभूतमपिराजानोभवंतिभवत्कृपयेतिभावः॥२॥ ॥परभृत्यानधि
कृत्याह॥सेवाकर्मति॥हेकृपणजननित्वामर्थमभ्यर्थधननिमित्तं
त्वामाराध्यनिर्जनाःसंपदिकलाभूयःपुनःप्राप्नुवंतिकान्भूमेपृथि
व्याःएकाशान्निर्वानाउद्गीर्णावामीकराणांसुवर्णानानिकरासमूहा
येर्निधिभित्तानासादयन्ति कीदृशी दैवंनियतदेवनायकर्मभुभमेभु

सू. टी
३५

भंचतदप्यतिश्रामतुल्यं यति यातां पूर्वकीदृशः विन्नं धनमापुवंतोऽल
भमानां किं भूतं प्राज्ञमनुयात्रमुयार्जितं यत्पुण्यं कुशलं तस्मादुपचितम
तिशायी भूतमिह जन्मनियदुभं तन्निष्पद्यी भूतं सुवरितं तस्य फलं प्रस
द्यो यत्र तथा किं विशिष्टा सेवा प्रणी भूय पराराधनं कर्मांतः कृषिकर्मशिल्पं
विन्नादिविद्याप्रणाद्योयां चाविनिमयो परिवर्ततः ऋयविक्रयलक्षणाः

गुरुः
३५

उपायउपगतिः परानुगमः ॥ अमीषाप्रयायाः प्रकारास्तैर्विन्ना आयासि
तायेते तथा भाग्यहीना अपि परमसंपदं सरसिजसेवयेत्याशयः ॥ २२ ॥
॥ ॥ अगतिकानामप्येश्वर्यप्रदानप्रभावमभिधत्ते ॥ वृत्तिच्छेद इति
॥ हेदीनानुक्तं पिनिमया वेद्यत्वं दुःखं गृहाणामीहे ॥ त्वयि परदुःखा
सहिष्णुत्वोत्थं यदुःखं त्वमसुखं तदा वेद्यं विज्ञप्य गृहाणामहा प्रसादेषा

स.री
३६

धेरमतेपरमेश्वरोभवतीत्यर्थः॥षष्ठीसप्तम्योरर्थप्रत्यभेदात्षष्ठ्यानि
देशःकीदृशां तुरगानामश्वानां सुरमुखानि नखाग्रभास्तेरुतवाताःक्ष
प्ताःसीमानोमर्यादाभूमयोद्येषु तेषां कीदृशः सन्त्वस्यात्मनो न्तप्रेष
कोष्ठकवेशमनुयास्त्रीवल्लयोचितत्वासां ये वल्लयाः कंकणा तेषां ऊगा ऊ
गा रवेतमनोहरेणापि जातउत्पन्नो निद्राया तत्प्रबोधो ज्ञानं यस्य स तथा

उरुः
३६

ऊगा ऊरोति शब्दानुकरणा प्रागाशात्स कीदृशः वृत्तिर्वर्ततमाजविकृत
स्याश्चंद्रः स्वाङ्गनंतस्मिन्मतिविलक्षः॥ विगतं लक्षणा निव लक्षणा स्या
नंयस्य स अप्रतिषत्तिमानवेतक्षायुक्त इत्यर्थः॥ किंभूतक्षतमत्यंतस्य
रितं निव स न मा भरणवत्तयस्यात्तया भार्यया यस्याभ्रस्यमानो निगृह्य
मानः किंविशिष्टः दूरादेवोद्दीक्षवर्यमानो निषिध्यमानः कुत आत्मान

त्र. ८
३७

मेव केवलं विभर्त्तीत्यात्मभरितस्य भावस्तत्र तस्मात्तीव स्वजनाः पूर्वोप-
कृतमेवकाः सुताः पुत्रः सुहृदो विश्वासिनः प्रिया बंधवो मित्राणि तैः। एवं
उर्गतेरपि महमहेश्वर्यमुपायं तत्तच्चरणमणि किरणां कित शिरोरुहं तये-
ति भावः॥२३॥ ॥ तत्र चक्रवर्त्तिवमपि नाति दुर्लभं त्वद्गतेष्विति दर्शय-
न्नाह॥ चक्रमित्यादिः॥ हे भगवति तव यः प्रसादो बलं तस्यांगलेशो त्यात्पी

गुरुः
३७

यान् भागस्तस्माद्भवत्येतत्सर्वमिहोद्यते चक्रं दिशां चक्रसमूहस्तच्चुं विविक्त-
मान् प्रहंशीलं यस्य तत्तत्सुरंतो जाज्वल्यमाना उर्वो महान्तः किरणादीन्
यो यस्य तत्तथा॥ स्त्रीरत्नलक्षणे श्विक्कैरलंकृता भूषिता यासा दंति मुखे
दंतिनां नागानां मुद्राणां घटंता विष्णाणां विद्यंते यस्य सः वराश्वः उत्तमत्वरं
गशिबिनां मयूरारणां ये गलरुक् चक्राः। कण्ठचंद्रकात दत्तश्यामा निरामा

स. टी
३८

शियायस्यसत्सुरदिन्द्रनीलनिभानीत्यर्थः शिखिगलरुचिरेति पाठे शिखि
काण्डवदुचिराणि मनोहराणि तियोज्यां शिखिगलरुचिरिव शृणुमानी
तिवामाणिः भास्वतो देदीप्यमानाः भास्वतो रवेमयूखाकांतयो यस्य स
तथा समला विषाद्य पराणां दयोगुणा यस्य सः। कोषभ्रंशं गाराध्यक्ष
ः पूर्णकोऽभ्यानिध्यो यस्य सः। सेनानीः सेनायाः समूहसैन्यं वीराणां

उरुः
३८

सैन्यं यस्य सः। सप्तदशस्य स्यात् अपरिमितजन्मोपचितो नमसु चरितश
तसाध्यमपि चतुर्दीपाधिपत्यं चराधराधतरतरांशो नोपजायते नृ
णामिति भावः ॥ २४ ॥ ॥ अथ महासिद्धिदानसामर्थ्यमाह ॥ त्वच्छंदसि
ति ॥ हे सुगतमातः। त्वदिद्या तव विद्याधारणी मंत्रादितया लब्धा सिद्धि
र्येन तपुमान् विद्याधराणां सिद्धोऽपि पतिस्स न याति मलयस्य वंदनादे

स.टी

३९

धौवसंतसमयेयदनंकीडोद्यानंततोव्रजतिसफलीकरोतीत्यर्थः॥
छंदमप्रतिहतप्रभावंयथास्यात्कीदृशः॥त्वङ्मांशुभिः कृपाणामरीचि
भिःस्यामःसुरदीपदमिनीलःपीनोमांसलउन्नतःप्रलंबोयोभुजःस
खपरिचद्रवपरिद्योवाङ्मुदात्तत्रोत्तमसर्पस्फूर्जपरिहार्यायस्यसः
किंभूतः॥वंदनांभोसुरभिःसुगंधिर्यामरोर्माहोकात्यशिलातत्रदत्तः

गुरुः

३९

:संकेतःकांताभिर्यस्यतः॥तत्रगंतव्यंत्वयेत्यादि वचनमनुक्तेवयश्चक्षुर्व
क्लृप्तादिसंज्ञयातदर्थवबोधःसंज्ञानंतसंज्ञकतइत्युच्यते।अभिनवनवी
नमपूर्वरचितमुत्पादितंयथातिथ्यामातिथेयमतिथेरहत्वात्तेनतथ्येता
कपठेनोपचरणमुपचारःपरिवर्ण्यायस्यतथा॥अथवाअभिनवरचित
आतिथ्यस्यातिथेरभ्यागतस्यतथ्यंयथार्थमुपचारोयस्यसइतिअतःकां

त्र. १
५०

तस्य त्वामि नम्रास संततो या क्रीडा के लित तत्रा नुरा गो भिषंगो यत्न स्मात्
कांतानां काताभिर्वायः क्रीडाया म नुरा गस्तस्मादिति ग्राह्यं दिव्य संपन्न
पित्तानि हरतरा त्वश्चरा पंकज परा गधूसरी कृतो भमांगा ना मिति भाव
ः ॥ २ ॥ ५ ॥ धन विहार मभिधाय सर्वजनसौ भाग्यं प्रकाशयन्नाह ॥ हारे
त्यादिः ॥ हे नवद्या नि तन्नाथान् प्रार्थयंते त्वमेव नाथा त्वामीयेषां तान्सा

उरुः
४०

दराः स संभ्रमाः सत्यो भ्यर्थयंते देवां गणाभिहृयेत्याभ्यर्थन उत्पत्य परिभजे
त इत्यर्थः ॥ का देव कत्याः स्वर्गा गनाः स्मरन्मदेन मन्मथ दर्पेण मुदिता अ
तिरुषेणोद्धुखली कृताया स्ताः ॥ हारेणाक्रांतः संचरन्त तत्र योऽन्नरालंया
सांता भवणायो यत्कुवलय मिंदी वरं तस्य ईमानेऽभिमानं जन्यमाने आय
ते विशालेऽक्षणी वक्षुषीया सांताः किंभूताः मंदारेणापारिजात कुसुमे

स.टी

४१

नोदारा महती आयेते केशविन्यासस्तम्भांतरुणोत्तिपुष्पापरिमलीति
पुरभिगंधितस्तस्यामदेनाद्याणो नमाद्यंतो हृद्यंतो दिरेकाभंगायासांताः
कांचीनादत्परसनाधनेरनुबंधो नुगमोयत्तेनोद्धततरावधीरौचरायो
रुदारीविपुलौ मंजीरोत्तुपुराणावेव तूर्योत्तुर्जौयासांता उद्धततरयोरत्तु
तवयलयोश्चरायोरिति याव्याख्या त्वत्पदोधिष्ठितानां सकलमेवावश्यं

उरुः

४१

वश्यमिति भावः ॥ २६ ॥ ॥ वनविहारं पुनराह ॥ रत्नेति हेनिर्मलीकृतत्वा
तसंतते ॥ पुष्पात्सपर्याकृत्वा तवपादपद्मस्य पूजाविधायानुभवति वि
रमंतं तत्कल्पं नंदनाभिधानस्योद्यानस्य यात्रासु तवमुपभुंक्ते कीदृशी रत्ने
वैदूर्यादिभिश्च नो व्याप्नोतः परितरोयासांता सुवापीषु क्रीडापुष्करिणीषु
या कनककमलिन्यः कांचनमलिन्यस्तासां वज्राणां हीराणां ये किंजल्का

सू.टी

४२

केशरासेषांमालायत्रतां उन्मज्जंतर्द्वि कशंतोमंजरीता येपारिजात
दुमामंदारतरवलेषुमधुपवधूपवधूमिर्भगांगनाभिर्दूताः समुत्तोलिता
उर्ध्वनीतायाधृत्यः परागास्तारववितानानिचंद्रातपायस्यांता ॥ मधुर
मधूर्द्धतेतिपाठौ उन्मज्जत्यारिजातदुमाणांमधुरेणमधुनावसंतेनोद्धृत
धूलीवितानां मधुरंमंदकांतंवाकृतेतिवाच्याख्यामधुरमंदमंदकिनी

गुरुः
४२

क्रीडार्थात्यतद्भिरेवमधुभिर्मकरंविडुमिरुद्धतधूलीवितानामितिनीरसा
व्याख्याकिंभूतांवीणावेणुवंशेषुप्रवीणाःसुरवीणायाःअमरपुररमाण
ःसुरतगरसुंदर्यस्ताभिर्दूताःप्रहतामाधुर्येणमनोज्ञयोतेतूर्यामुरजायस्यां
तादन्नइतिदोऽवखंडनेधातोःप्रयोगः॥त्वत्प्रणतासुरपुंगवाभस्तीतिभाव
ः॥२२॥ ॥जलक्रीडाविहारमाह॥कर्पूरेत्यादिः॥हृदेतत्तत्त्वावबोधमि

स.टी
४३

दायिनि त्वयोवगतं यदंतः करणमंतरात्मा मानसं द्रियं वा तस्मात्परिणता
:स्थिरीभूता उत्तमाः प्रदीप्ताः पुण्यानां प्रभावाः शक्त्यो येषां ते क्रीडन्ति रमंते
कया असंदा अधीराद्यजलघातधनिर्येषु सलिलेषु तैर्यासिरत् क्रीडाज
लकेलिलया अथवा मंदच्छाया सलिलो नां सरतीति सरित्प्रसार इतस्त
तोगमयस्यां तथा अथवा सरित् क्रीडोयेतावा संज्ञा शब्दो जल क्रीडेत्वमि

गुहः
४३

नर्थे वाचः ॥ शक्त त्वलाभाकाभिः सुरसुंदरीभिर्दिव्यांगनाभिः । कस्यां मंदा
किन्यां सुरदीर्घिकायां कर्पूररत्नालवंगस्त्व क अगुरुर्नल दो मात्सी अमी
षां क्षोदगंधाश्चूर्णावासा तमि श्रीणि तद्रासितानि बोदकानि यत्र तस्यां
किंभूतायां कांतो नारमणीनां कंदर्पदर्येण मदनमदेनोत्कटाः प्रव्यक्ता
येकुचाः पयोधराः कुरुरास्तेषां कुरुरेषावर्त्तानां भसां भ्रमेण विश्रान्ता

सू.टी

४४

सुहृत्त्रैर्विलंबिता वीचयस्तरंगायत्रतस्यां त्वया दात्रुषतानां न किंचि
दप्यति दुर्लभमिति भावः ॥ २८ ॥ १ ॥ परमैश्वर्यमपि त्वदवलोकित्वदव
लोकनमात्रसाध्यमित्युपदर्शयन्नाह ॥ गीर्वाणोत्पादिः ॥ हेपरिमित
तत्त्वोत्तमपदवरदे ॥ त्वदृष्टिपातेऽतस्तव दृष्टेरवलोकनानितैः पवि
त्रीकृतः सुराणां देवानां महीवसुंधरामवतिपरिपालयति ॥ कीदृशः

गुरुः

४४

हीरैर्वज्रमणिभिर्भिन्नः प्रसूयकृतः प्रकोष्ठः कफोऽणिस्कंधयोरंतरा
लंयस्यसकिंभूताः वंदिताः शिरसिकृता आज्ञाशासनं यस्य स गीर्वा
णानां ग्रामणीभिः सुराणां प्रधानैर्विनयभरेण भक्तिभारेण नमंत्यो
नम्रीभवंत्यो मौलयः किरीटयेष्वांते कृत्स्नस्य त्रिदशालयस्योत्त
मेभ्यस्तरेषु न किंभूतः अधिरूढोऽतिवाह्यस्थितः कसुरकरिणि से

सू. टी.
४५

रावतांधयोऽङ्गाद्वर्षणैरङ्गायमानालंकारैर्भूषितं प्रसाधनीक
तमंगं यस्य तस्मिन् शब्दाद्वाङ्माद्यो भुजयोर्दमिदोलयाशलताता
वेववादासदोलातस्यावलयं वेष्टनं तेनाविरलं निरंतरं परिवेष्टितमा
लिङ्गितमित्यर्थः ॥ यत्रेतेनोदासरोमांवाप्रव्यक्तीभूतोत्कुलतनूरुहा
मूर्त्तौ यस्य सः देवाधियत्यमयित्वदवलोकनमात्रलभ्या किमन्यत्

उक्तः
४५

दमिति भावः ॥ २९ ॥ ॥ लौकिकी संघदानघकिमभिधायेदा
मीति लोकोत्तरात्तरसुखदायिनं मूर्त्तिभेदं श्लोकवत्तुष्टये
नोदावयं नाह ॥ ब्रूडारत्नेति ॥ हेमायाज्वालाभिः संबोधिताभिनि
त्वद्वयं भाव्यमानं तव मूर्त्तिर्विचिंत्यमाना जन्मिनां लोकानां भवभ
यानि संसारसंज्ञासाक्षेष्वां मुद्धितये समूलनाय भवति संघघते किं

सू.टी

४६

भूतं वृद्धात्तानां शिखो स्थितमाणि क्कानाभवतंसाः शोखरात्तर
वाप्ततानि विष्टराणि तेषु गता अवस्थिता ये सुगता अक्षोभ्यादयस्ते
षां व्योम्नि नभस्य लेया लक्ष्मीः शोभा सैव वित्तानं यत्र तत् अथवा
तस्य व्योमा भ्राकाशस्य लक्ष्मीः श्रिय इव वित्तानां नियत्र तदिति प्रो
त उद्गच्छन्तो ये बाला कडियगिरि शिरस्थिता दिनमणयस्तेषां कोट्यो

गुहः
४६

लक्ष्म्यतानि पङ्क्तरो ह्यो ह्यतराः किरणास्ते जांसि स्ते रा पूर्यमाणाः आ
समन्तो व्याप्यमानं त्रिलोकं भुवनत्रयं येन तत् प्रोक्तः सारो यो यश्चात्मीढ
न वामसंकोचनैकपादक्रमः पदविन्यासः पदशक्तिर्वा तस्य भरेणा क्र
मो न निष्पीडनेन विनमन्त आनम्री भवेतो ब्रह्मरुद्धे इविह्नवो यत्र तत्
अनेन निर्माणा कायः कथित इति भावः ॥ ३० ॥ ॥ पुनर्मूर्तिप्रकारमा

सू.टी

४१

ह॥ पश्यंत्येकेति॥ पश्यंत्येके योगिनः । त्वद्वयं व्यवलोकयंतीति पूर्वेषां
वधः॥ कीदृशः सकोपं सजोधयहरणाकिरणैरायुधमयूषैरुद्गताः प्रभा
त्यराः संतुडुर्धमुल्लासितायेदोर्ध्वदण्डाः बाहुदण्डकटकास्तैर्व्याघ्रैश्च
त्रं व्याघ्रान्तरालमभ्यन्तरं येन तत्तु वल्लयीभूतायेकानि तलक्षकाद्याना
गाधिपतयस्तेषां फटास्तामिर्दरुणातिरोद्राः हार्यास्थिरावर्थाविरितं य

गुहः
४२

स्य तत्तु दिषारणां वतुर्मारादिरिपूरां व्यत्रासितोऽतिभयं करायेहासा
विकृतोच्चप्रहसनातिरुद्रासुराश्चतुर्धरायेडमरुकाः कृषीणां
षां मुद्रामरोऽनाकुलोयस्फालोहतनायेपलस्ययावेलासमय
स्तत्रयेवेतालाप्रेतविशेषास्तेषां उन्नालाश्चतुरायेतालाः क
र्योरीस्फोटास्तैः प्रमदेनातिहर्षेणायोमंदोदर्यस्तेतयामहाकेल

सू.टी

४८

योत्पुटविलासलेषांकोलाहलेनातिकलंकैर्नोग्रमतिभीषणंयत्तत्
तवैवंविधंरूपंविभामिहोयोगिनोविरेतोवसिध्यंतीतिभावः॥३॥
॥ पुनरधिभूतिर्भेदमाह॥ केविदिति॥ केविद्भावकास्वरूपं ध्यायं
ति किंभूतत्रैलोक्यानां कामरूपारूपधातूनां वयन्नमस्यां स्थिरा ए
धियादयोभाजनलोकाश्चरादेवादयोऽसत्तलोकाश्चएतत्प्रभृतीनां

उक्तः
४८

रवितांनिष्पादितोशेषाणामपर्यन्तानांभावात्प्रभावोयेनतत् एते
नोत्पादस्थितिप्रलयकारित्वंसंबन्धेतिभावः॥अथवास्थिरचरारवि
ताशेषायेभावात्तएवत्वभावःत्वरूपंयस्यतत् एतेनत्रिगतोभिन्न
त्वरूपमित्युक्तंस्थिरचराणामरवितानांमायारूपेणनिमित्तानामशेषा
णामभावानांत्वभावःसर्वशून्यताप्रभावरत्वरूपंपरमार्थतइतिवाक्यं

सू. टी

४९

त्वा एतेन धर्मकार्यो भिहितः॥ वित्रमनुयमं पृथक् जनश्रावकाद्यवे
द्यं महाबोधिसत्त्वानामेव परंगत्स्यते न संबोधि कायः प्रतियादितः॥
विशेषेण दयेण निर्माणा कायमाह॥ एकैकरोम्ना प्रतितनूरुहाणा
मुद्रमेजन्मस्थाने गतेष्ववस्थितेषु गगननिवाभोगः परिणाहो विला
रोयत्तदङ्गस्यानमवकाशो येषु भूतलेषु तत्रस्था त्वस्या निरुपद्रुताश्च

गुरुः

४९

सेद्रोपेद्रुद्रप्रभृतय एवमाद्यानरमरुत्सिद्धगंधर्वनागायत्यतत्प्रति
रोमकपंचानुदीपकं निर्मितमिति भावः॥ दिक्कामासीषु दशादिलोक
धानुसमूहव्यापिषु धामसु तेजसु स्थितसु गतानां निवृत्तानेकतथा
गतसहस्राणामनंतसंख्यातिः॥ क्रांतयन्निर्माणां सत्त्वादिमुक्तिभेदेनाली
कं रूपं तेन चित्रमनोरमं यत्तत्॥ ३२॥ ॥ सतभेदेन पुनर्निर्माणा काय

त्र.टी
५०

प्राकारमाह॥ लाक्षेति॥ एकेपुनर्योगिनस्तद्वर्णमाकलयन्ति॥ लाक्षासि
हूर्योर्योगागस्तद्वर्णान्तरात्तरकिरणोऽन्तरात्तरुविर्यआदित्यव
ह्नौहित्यस्यतत् किंभूतः श्रीमत् श्रीमल्लोकि कलौकोत्तरासम्यत्सावि
यतेयस्यतत् सांक्षोनिविडोनीलोत्पलस्येन्द्रनीलमणोर्दलितः पृथक्पृ
थक्कृतोयोदलः त्वण्तस्यशूर्णे तद्वीलयतत्तत्सुरदिन्दनीलवू

गुरुः
५०

र्णप्रभमित्यर्थः॥ क्षीराखेक्षिप्रमावर्त्तेनतया केनिलयंदुग्धंततोप्यधि
कतरंसातिरेकतसंधवलमितिभुभंतदेवंविधमपरसाधकाजननि
कांचनाभंयोजनप्रयामीकरप्रभंविज्ञावकाः अतोमातस्तवरूपंविश्व
मेकरूपमाकारोयत्रतत् किंवत्स्फटिकवदतिविमलाकोपलद्रवसु
कमपिभिन्नमनंतप्रकारंकृतः॥ उपधाभक्तिभेदात् परमार्थतत्त्वसद्व

सू.टी

५१

रूपाद्यपरिमेयजनमनोविकल्पप्रभावादपरिमिताकारप्रतिभास
इति भावः ॥ ३३ ॥ ॥ भवसमासुखदुःखसंयदानसामर्थ्यदिग्मात्र
सुदीर्येदानीं स्वमोदप्रमाश्रयं च परिहरन्नाह ॥ सार्वज्ञेति ॥ हे मेया
नुपमरत्नाकरे सुदीयां भवसंगिनी गुण्यं तेऽभ्यस्यंते श्रयोऽर्थिरिति
गुणाः श्रणिमादयो दानादयोऽभ्यतेषां गुणगणितानि बहे यत्रां साक्षात्

उक्तः

५१

त्यक्षतः परस्वेति संजानाति सर्ववित्सर्वज्ञः ॥ तत्सुतो वा तस्य सुतश्चा
र्यावलोकिने श्वरो वा वागीश्वर प्रभृतिः किंभूतः ॥ सर्वज्ञस्येदं ज्ञानं सा
र्वज्ञज्ञानं तदेव दीयो रोष क्लेशा ज्ञेया वरणा र्थतमो विध्वंसकत्वात्
न प्रकटितानि प्रयत्नीकृतानि सकलानामपरिमेयानां ज्ञेयानां ज्ञात
व्यवस्तूनां तत्त्वानि स्वरूपानि तेषामेकैकैवलसाक्षी द्रष्टा प्रमाणा पुरुषो

सू. टी.
५२

यः स तथा ॥ इत्थं हरि हर हिरण्यगर्भश्चावकप्रत्येकबुद्धदक्षभूमीश्व
रात्पंतमयोधिसत्वातामगम्ये तव गुणमणिगुणकनिकांशलेशोपि
यत्तु व्यादाय वक्राय तु न ह्येविकाशा-आस्यं मा दृशो मदि धोराररातु
अविरोति किं तद्वलिभुजस्यै वरटितं वलिभुज इत्येव रूपं वेतसो व्या
मदि यत्तिरेव साहाय्यायो यत्तवाय हेतुः कारणां कीदृशस्य नीचदुःख

गुरुः
५२

मेव ज्वरः संतापं तेन जनितारू कपीडाय स्य तस्या एतदुःकृतवादि तत्
भावोप्यहं ॥ ज्वरावयत्प्रलयामितदातिवेदना विरुलतयेति भावः
॥ ३४ ॥ ॥ दृशदिगलोकधातुनिवासितसत्त्वसार्थानां वीर्यविध
विबोधस्य स दुःखीत्वस्य तां विंदती वक्रत्यतामासादयत्येव स्निग्ध
बंधोरप्यतितराम कारणापरमवत्सलत्वभावात्तमत्तत्त्वदयतो

ख.टी

५३

वां तडः लोभवामीत्यभिप्रायः ॥ ३५ ॥ ॥ ओक्तं परिहृत्य भवती
दीनगिरा प्रार्थयन्नाह ॥ कल्याणेति ॥ कल्याणेन मंगलेन यश्चानंदो
महारुषः स एवातिमहत्वात्सिंधुस्तस्मात्प्रकटति स्फुटाशशिनः क
लाले इव व्यासा अथवा कल्याणायः संस्यक्तं बोधयेयश्चानंदो स ह
जाताः षोडशलक्षणात्तरुवसिंधवो महासमुद्रास्तेभ्यः प्रकटप्रय

गुरुः

५३

क्रीभूता ये शशिनो मुनिचंद्रास्तेषां कलेव कलाचंद्रिकेत्यर्थः ॥ एवं विधे
हेतारिति अतिशीभरामतिनिग्धमुरवाति लोकनेदेहि संपादय किं भू
ते तव लोत्रमेवां भोजलं तेन पवित्रीकृतं परिशुद्धीभूतं हृदयं सत्यत
स्मिन् ॥ हे यन करुणो यनातिविपुला करुणा यस्यासाधुषि योषणां जानो
यदेशैरद्वैतत्वप्रकाशनैरुसुविधेहि अंतर्द्वान्तं मनोविद्यां धकारध्वंसय

सू. टी

५४

स्फोटययस्यात्मजानां लोकानां जगति संसारे श्रेयसो लौकिकलोकोत्त
रगयाः संपदस्यातमा लभ्यमेकदितीयं दृष्टं मया वगतममोघमतिः फलं
किंतदृष्टं त्वयेत्याह ॥ तव गुणानां लोत्तरेमात्रं यत्तद्वंतस्मात्सामर्थ्यय
तिभावः ॥ ३६ ॥ ॥ कृतियरिसमाध्यत जनितपुण्यपरिणामयन्नाह
॥ संस्तुतेति ॥ हे भद्रघटोपमे त्वद्गुणौघावयवं तव गुणौघानां गुणसमु

गुहः

५४

दायानां मवयवमेकदेशं संस्तुत्य संपूजयत्पुण्यं मया प्रमासादितमनि
यतेयन्नं अनियता अनिर्धारिता इयन्नापरिमाणां संख्यायस्य तत् किं
भूतं पुण्यार्हदां छाश्रयो भिलाषः सेवफलं तस्य मधुररसात्वादोयन्न
त् आर्यावलोकेश्वरवरणातलः स्वस्तिकश्चिह्नविशेषः सर्वस्वस्तिमं
गलं विह्वलां छनं यत्र तास्तुति संज्ञातेन मम पुण्येनामी सर्वस्वलोका

इति ३ धर्मरत्न वज्राचार्य सुरत श्री महाविहार

DM
36

स.टी

५५

तुमासाद्यतुचिरंतनरायणाभवंचिदित्यभिप्रायः॥३७॥ ॥विधाय
टीकांयदलंभिशांभोगिरीशसंकाशमसीमशोभं॥भुभंसयातारित्त
म्भरायास्ततेजगजेनतवास्तुकुर्वं॥श्रीमद्विक्रमशीलदेवमहाविह
रीयराजगुरुपण्डितभिक्षुश्रीजिनरक्षितेवालाकार्तिकतिटीकापरिस
माप्ता॥ ॥ॐ॥ ॥भुभम्॥ ॥ ॥यदक्षरपदभ्रष्टमात्रा

३८ः

५५

विरचिता २